

Sustainable Strengthening of Community Potential through the Development of the People Network Project at Tambon(Subdistrict), Amphoe(District) and Changwat(Province) Levels in the Three Southern Border Provinces: Project Evaluation

Marut Damcha-om¹, Sanan Pengmuan², Pranee Tongkam³ and Siriwan Wibunma⁴

¹Ph.D. (Rural Development), Assistant Professor,
E-mail: dmarut@bunga.pn.psu.ac.th

²M.Sc. (Rural and Regional Development Planning), Lecturer,

³M.Ed. (Educational Research), Associate Professor,
Department of Education Faculty of Education,
Prince of Songkla University

⁴M.Ed. (Community Development Education), Researcher,
Princess Galyani Vadhana Institute of Cultural Studies, Prince of Songkla University

Abstract

The purposes of this project evaluation were 1) to evaluate the progressive of project administration 2) to evaluate the outcomes in accordance with the objectives of the project 3) to find out the problems in running the project which implemented in three southern boarder provinces. The sample were 1,237 respondents from 33 pilot districts and sub-districts in 3 provinces. Questionnaires/interview/observation schedules and focus group discussion were used for data gathering. Finding : 1) administration of the project were limited by the time for project preparation, target group screening and activities. People participated every stage of project implementation except

financial administration. 2) the outcome of success indicators found that all families target in three provinces income/ person/ year earned more after the project. Again, 3/4 of committee well cooperated with the members of so-or-chor-tho for the process of learning to strengthen people network. 3) the problems in running the project were the rapid implementing and limitation of the poverty concept cause to perform mainly economic activities.

Keywords: community strength, people network, subdistrict cooperation organization center, three southern border provinces

การติดตามประเมินผลโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานกับเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล/ อำเภอ/ จังหวัด ของ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

มารุต คำชะอม¹, สนั่น เพ็งเหมือน², ปราณี ทองคำ³ และศิริวรรณ วิบูลย์มา⁴

¹Ph.D. (Rural Development), ผู้ช่วยศาสตราจารย์

E-mail: dmarut@bunga.pn.psu.ac.th

²M.Sc. (Rural and Regional Development Planning), อาจารย์

³ค.ม. (วิจัยการศึกษา), รองศาสตราจารย์

ภาควิชาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์

⁴ศษ.ม. (ศึกษาศาสตร์เพื่อพัฒนาชุมชน), นักวิจัย

สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการประเมินโครงการนี้เพื่อ 1) ติดตามความก้าวหน้าการบริหารจัดการ 2) ศึกษาผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการ และ 3) ศึกษาปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงาน ทำการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 1,237 คน จากพื้นที่นำร่อง 3 ตำบล 3 อำเภอ ใน 3 จังหวัด โดยใช้แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกตและการสนทนากลุ่ม ผลของการประเมินโครงการ พบว่า 1) การบริหารจัดการโครงการดำเนินการอย่างเร่งด่วน ทำให้มีข้อจำกัดเรื่องการเตรียมการก่อนการลงพื้นที่เป้าหมายและกิจกรรม ผู้เข้าร่วมโครงการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ยกเว้นการจัดการงบประมาณ 2) ผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการทุกครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการมีรายได้ / คน / ปี สูงกว่าก่อนดำเนินการโครงการ คณะกรรมการศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล (ศอช.ต.) 3 ใน 4 ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานงานของกลุ่มองค์กรสมาชิกได้อย่างเต็มที่ 3) ปัญหาอุปสรรคที่พบคือ ความเร่งด่วนและข้อจำกัดด้านแนวคิดความยากจนของโครงการที่มุ่งแต่กิจกรรมด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

คำสำคัญ: เครือข่ายภาคประชาชน ชุมชนเข้มแข็ง ศอช.ต. 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้

บทนำ

ตามที่รัฐบาลได้กำหนดให้การแก้ไขปัญหา 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ จังหวัดยะลา ปัตตานีและนราธิวาส เป็นปัญหาเร่งด่วนที่ทุกภาคส่วนจะต้องเร่งรัดบูรณาการดำเนินงานร่วมกันเพื่อเสริมสร้างสันติสุขและความเชื่อมั่นต่อการบริหารภาครัฐ ซึ่งในการนี้กรมการพัฒนาชุมชนโดยศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9 ได้ร่วมสนองนโยบายรัฐบาล โดยการทำงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน พัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล อำเภอและจังหวัดภายใต้หลักการ "สร้างพลังชุมชนเพื่อใช้พลังชุมชนในการแก้ไขปัญหาชุมชน" ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9 ร่วมกับสำนักงานพัฒนาชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเครือข่ายองค์กรภาคประชาชน จึงได้ร่วมกันดำเนินงานในพื้นที่นำร่องอำเภอละ 1 ตำบล รวม 33 ตำบล โดยมีกระบวนการขับเคลื่อนโครงการแบ่งเป็น 2 ช่วงที่สำคัญคือ ช่วงแรกเป็นการเพิ่มขีดความสามารถของเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล อำเภอและจังหวัด ในการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาความยากจน และช่วงหลังเป็นการเชื่อมโยงการทำงาน of เครือข่ายองค์กรภาคประชาชนดังกล่าว โดยใช้กิจกรรมทางเลือกในการแก้ปัญหาคความยากจนที่เครือข่าย องค์กรประชาชนแต่ละระดับพิจารณาจัดให้มีการดำเนินงานขึ้น

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินโครงการนี้ได้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ จึงจำเป็นต้องมีระบบการติดตามประเมินผลเพื่อจะได้ทราบถึงความก้าวหน้าปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดของการดำเนินงาน ตลอดจนจะได้รับทราบถึงข้อเสนอแนะแนวทางการดำเนินงานจากฝ่ายต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับโครงการ จึงได้กำหนดให้มีการประเมินผลโครงการโดยศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9 ร่วมกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ร่วมกันประเมินผลโครงการแบบมีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่การพัฒนาและประสานการดำเนินงานของโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายต่อไป

วัตถุประสงค์ของการติดตามประเมินผล

1. เพื่อติดตามความก้าวหน้าการบริหารจัดการโครงการ
2. เพื่อประเมินผลการดำเนินงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการ
3. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงานของโครงการ

กรอบและขอบเขตในการติดตามประเมินผล

1. การประเมินผลใช้วิธีการแบบมีส่วนร่วม โดยมีทีมติดตามประเมินผลของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ทีมนักวิชาการศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9 และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นผู้ร่วมในกระบวนการติดตามประเมินผล
2. การประเมินผลยึดการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานตามโครงการซึ่งประกอบด้วย ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนระดับตำบล (ศอช.ต.) / อำเภอ (ศอช.อ.) / จังหวัด (ศอช.จ.) ผู้นำชุมชนและครัวเรือนเป้าหมาย
3. การประเมินผลมุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในผลการดำเนินงานที่ผ่านมา เป็นการถอดบทเรียนและเรียนรู้ร่วมกันในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการบริหารจัดการ ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบของโครงการ และแนวทางการนำผลการประเมิน ไปพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงานในระยะต่อไป
4. พื้นที่ในการติดตามประเมินผล ได้แก่ การปฏิบัติงานของ ศอช.ต. นำร่อง ในจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาสจาก 33 อำเภอๆ ละ 1 ตำบล คือ จังหวัดยะลา 8 ตำบล ปัตตานี 12 ตำบล และนราธิวาส 13 ตำบล รวม 33 ตำบล ใช้ข้อมูลในการติดตามประเมินผล ที่สำคัญจาก 3 แหล่ง คือ
 - (1) ข้อมูลจากการรายงานผลของหน่วยปฏิบัติตามโครงการ
 - (2) ข้อมูลจากการติดตามผลภาคสนามของทีมติดตามประเมินผล
 - (3) ข้อมูลจากการจัดเวทีเรียนรู้ร่วมกัน

ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

5. ครั้วเรือนเป้าหมาย หมายถึง ครั้วเรือนยากจนตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี 2547 แต่ละตำบล ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมทางเลือกในการแก้ปัญหาความยากจนตามโครงการในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดยะลา 8 ตำบล จำนวน 349 คน จังหวัดปัตตานี 12 ตำบล จำนวน 614 คน จังหวัดนราธิวาส 13 ตำบล จำนวน 274 คน รวมทั้งสิ้น 1,237 คน

วิธีดำเนินการติดตามประเมินผล

ได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้คือ ทีมติดตามประเมินผลมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ร่วมกับนักวิชาการศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9 พัฒนาการอำเภอ และพัฒนากร กำหนดขอบข่ายในการติดตามประเมินผลโครงการ สร้างตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการสำหรับการติดตามความก้าวหน้าการดำเนินงานตามโครงการ สร้างเครื่องมือเพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ 1) แบบสัมภาษณ์ประชาชนในครั้วเรือนที่เข้าร่วมโครงการ ดำเนินการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือด้านความตรง (Validity) ความเป็นปรนัย (Objectivity) และความเที่ยง (Reliability) กำหนดกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้จำนวน 1,237 คน ประกอบด้วย 1) คณะกรรมการ ศอช.ต. ๑ ละ 3 คน จำนวน 99 คน 2) คณะกรรมการ ศอช.อ. ๑ ละ 3 คน จำนวน 99 คน 3) คณะกรรมการ ศอช.จ. ๑ ละ 3 คน จำนวน 9 คน 4) ครั้วเรือนยากจนเป้าหมายตามเกณฑ์ จปฐ. ในตำบลนำร่องที่เข้าร่วมกิจกรรมทางเลือก จำนวน 439 ครั้วเรือน ได้มาโดยใช้วิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้นอย่างมีสัดส่วนตามจังหวัด (Proportional Stratified Random Sampling) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามในเดือนกุมภาพันธ์ 2548 นอกจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพเพิ่มเติมโดยการสังเกต การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่ม (Focus group) เป็นการตรวจสอบยืนยันความเที่ยงตรงด้านข้อมูลเพื่อให้ผลการประเมินมีความตรงและเชื่อถือได้มากที่สุด มีการจัดเวทีเพื่อเสนอผลการดำเนินงานของ ศอช.ต. ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงการ

ดำเนินงาน โดยมีผู้เข้าประชุมประกอบด้วย ตัวแทน ศอช.ต. นำร่อง พัฒนาการ และนักวิชาการจากศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 9

นิยามศัพท์เฉพาะ

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนตำบลนำร่อง 33 ตำบล 33 อำเภอ ใน 3 จังหวัด คือ จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส มีกระบวนการเรียนรู้เรื่องของชุมชนร่วมกัน เพื่อสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการบริหารจัดการองค์กรและเครือข่าย

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน หมายถึง องค์กรภาคประชาชนอยู่ในรูปคณะกรรมการที่คัดเลือกตัวแทนมาจากองค์กรหรือกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานระหว่างองค์กรภาคประชาชนกับประชาชนและองค์กรภาครัฐ ซึ่งมี 3 ระดับ คือ ระดับตำบล (ศอช.ต.) ระดับอำเภอ (ศอช.อ.) และระดับจังหวัด (ศอช.จ.) ในตำบล อำเภอ และจังหวัดนำร่อง

เครือข่ายภาคประชาชน หมายถึง กระบวนการทำงานร่วมกันและเกื้อกูลกันของศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนในทุกระดับของตำบล อำเภอ และจังหวัดนำร่อง

ผลการติดตามประเมินผล

ผลการติดตามประเมินผลการดำเนินงานโครงการสรุปได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการโครงการ

1.1 การเตรียมความพร้อมของโครงการ การดำเนินงานโครงการกระทำกันในลักษณะเร่งด่วน และมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาเตรียมการทั้งในส่วนของคณะกรรมการ ศอช.ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด รวมถึงการเตรียมการในชุมชน

1.2 การกลั่นกรองคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายทางคณะกรรมการ ศอช.ต. ทุกแห่ง ใช้การจัดเวทีชุมชนระดับหมู่บ้านและตำบล กลั่นกรองกลุ่มเป้าหมายโดยอาศัยข้อมูล จปฐ. ของหมู่บ้าน ข้อรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี ประกอบในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนยากจน โดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาประชุมพูดคุยแลกเปลี่ยน

เรียนรู้สถานภาพของเพื่อนบ้านร่วมกัน สร้างความตระหนักของการแก้ไขปัญหาชุมชนและความเป็นเจ้าของงานพัฒนาของคนในชุมชน แต่ยังมีข้อจำกัดในเรื่องการเตรียมความพร้อมของการจัดเวทีชุมชนคือ เรื่องวิถีคิดของชาวบ้าน

1.3 การใช้ข้อมูล จปฐ. ของชุมชน ประกอบการพิจารณาถ่วงน้ำหนักการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย ในการจัดเวทีชุมชนเพื่อให้ผู้ร่วมเวทีตรวจสอบความถูกต้องและยอมรับรายชื่อคนยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท/ปี ให้มีสิทธิได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินกิจกรรมทางเลือกของโครงการ

พบว่า รายชื่อคนยากจนในข้อมูล จปฐ. ของหมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากผู้เข้าร่วมเวทีชุมชน เนื่องจาก ผู้เข้าร่วมเวทีส่วนใหญ่มีความเห็นว่าข้อมูล จปฐ. ที่มีนั้นไม่ถูกต้องกับความเป็นจริงและไม่ครอบคลุม

1.4 ระเบียบ กติกา และเงื่อนไขการสนับสนุนกิจกรรมทางเลือก

ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในการคิดและกำหนดระเบียบกติกาในเวทีชุมชน ชุมชนต้องการให้กลุ่มเป้าหมายมีความตระหนักและรับผิดชอบการทำกิจกรรมทางเลือกมากขึ้น และต้องการมีกองทุนหรือเสริมสร้างกองทุนให้ใหญ่ขึ้นเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป

1.5 การคัดเลือกกิจกรรมทางเลือก

ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมกันคิดและคัดเลือกด้วยกันทุกฝ่าย โดยคำนึงถึงความสอดคล้องของกิจกรรมกับสภาพพื้นที่ของทรัพยากร ความต้องการของกลุ่มเป้าหมายและตลาด คณะกรรมการ ศอช.ต. ส่วนใหญ่มีความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์การจัดทำโครงการหรือกิจกรรมพัฒนาอาชีพเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากโครงการฯ ใช้เกณฑ์วัดความยากจนจากมิติรายได้หรือเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีข้อจำกัดในการมองสาเหตุและการแก้ปัญหาความยากจนอยู่ที่กิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจที่จะทำให้มีรายได้เท่านั้น

1.6 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการงบประมาณ

การบริหารจัดการงบประมาณมี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่หนึ่งซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้เป็นส่วนใหญ่ของการจัดการงบประมาณในกิจกรรมโครงการที่ใช้งบประมาณเกินวงเงิน 100,000 บาท พบว่าประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ เนื่องจากตามระเบียบทางราชการต้องมีการประมูลจัดซื้อ จัดจ้าง ทำให้การดำเนินงานตกแก่ผู้รับเหมาและเจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ส่งผลให้ผลการดำเนินงานล่าช้า ไม่ทันกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และการบริหารจัดการงบประมาณรูปแบบที่สอง สำหรับงบประมาณวงเงินไม่เกิน 100,000 บาท พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมและเกิดการเรียนรู้ เนื่องจาก คณะกรรมการและกลุ่มเป้าหมายได้ร่วมกันดำเนินงานบริหารกันเอง กิจกรรมทำได้อย่างรวดเร็ว ทันเวลา ทันฤดูกาล และตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

1.7 การติดตามให้ความช่วยเหลือของคณะกรรมการ ศอช.ต.

เพื่อให้กำลังใจ แก่กลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการ รวมทั้งแนะนำวิธีการดำเนินงานกิจกรรมและให้แนวคิดเรื่องของการแก้ไขปัญหาความยากจน ทำให้คณะกรรมการได้ข้อคิดในการทำงานแก้ไขความยากจนที่ทำให้ได้ผลจะต้องดำเนินการเพิ่มเติม

2. ผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการด้านการพัฒนาความสามารถของครัวเรือนยากจนในการยกระดับรายได้ พบว่า ครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีความตระหนักในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับสูง ส่วนการดำเนินการแก้ปัญหาความยากจนตามกิจกรรมทางเลือกของครัวเรือนเป้าหมายโดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย กิจกรรมที่ครัวเรือนเป้าหมายปฏิบัติมากที่สุดคือ การเข้าร่วมในเวทีประชาคมที่ ศอช.ต. จัดขึ้น รายได้ของครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการหลังดำเนินโครงการเฉลี่ยสูงขึ้นกว่าก่อนดำเนินโครงการและสูงกว่าเกณฑ์ จปฐ. ทั้ง 3 จังหวัด

3. จากการศึกษาผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาขีดความสามารถของ ศอช.ต. ในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานการทำงานของกลุ่มองค์กรสมาชิก เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม พบว่า โดยเฉลี่ยคณะกรรมการ ศอช.ต. ประมาณ 3 ใน 4 สามารถปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ได้เต็มที่ มีการจัดทำแผนปฏิบัติการ การทำข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มองค์กรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายของ ศอช.ต. และการจัดทำทะเบียนข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการงานพัฒนาชุมชนของ ศอช.ต. ทั้ง 3 จังหวัด

4. ปัญหาอุปสรรคการดำเนินงานของโครงการจากการศึกษา พบว่า ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานตามโครงการมีดังนี้

4.1 แนวคิดเรื่องความยากจนเน้นเฉพาะมิติด้านรายได้ ซึ่งไม่ครอบคลุมความยากจนในมิติอื่น ๆ ทำให้เป็นข้อจำกัดของการมองหาสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนไม่กว้างขวางและรอบด้าน

4.2 ความเร่งด่วนของโครงการ ทำให้ขาดการเตรียมความพร้อมในการบริหารจัดการโครงการที่ดี การให้เวลาเพื่อทำความเข้าใจวัตถุประสงค์และวิธีการดำเนินงานของโครงการและการเตรียมครัวเรือนยากจนเป้าหมายก่อนเข้าสู่กิจกรรมทางเลือกน้อยไป เป็นผลให้การดำเนินงานโครงการในขั้นตอนต่อไปไม่ได้ผลเต็มที่

4.3 ในการจัดเวทีชุมชนยังขาดวิทยากรกระบวนการหรือผู้เอื้ออำนวยที่มีทักษะช่วยให้ผู้ร่วมเวทีเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างเต็มที่

4.4 คณะกรรมการ ศอช.อ. และ ศอช.จ. ไม่ทราบวัตถุประสงค์ของงบประมาณที่เน้นแก้ปัญหาครัวเรือนยากจนเป้าหมาย มีการนำเงินทุนไปเฉลี่ยให้แก่พื้นที่อื่น โดยไม่มีหลักเกณฑ์ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ

4.5 ครัวเรือนยากจนเป้าหมายส่วนมากไม่มีส่วนร่วมในการบริหารงบประมาณในขั้นตอนการจัดซื้อจัดจ้าง และมีโอกาสในการเพิ่มพูนความรู้ด้านวิชาชีพตามกิจกรรมทางเลือกน้อย

4.6 ไม่มีงบประมาณสนับสนุนการบริหารจัดการโครงการให้แก่ ศอช. ทำให้การบริหารและการติดตามประเมินผลของคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องทำได้ไม่เต็มที่

อภิปรายผล

ผลจากการติดตามประเมินผลโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล/ อำเภอ/ จังหวัด ครั้งนี้ คณะผู้วิจัยขอเสนอประเด็นสำคัญที่จะอภิปรายผล ดังนี้

1. การบริหารจัดการโครงการ

1.1 การเตรียมความพร้อมของโครงการนับเป็นปัจจัยสำคัญเบื้องต้นของความสำเร็จของโครงการจากการศึกษา พบว่า การดำเนินงานโครงการกระทำกันในลักษณะเร่งด่วนและมีข้อจำกัดเรื่องระยะเวลาเตรียมการของโครงการ ทั้งในส่วนของคณะกรรมการ ศอช. ระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด รวมถึงการเตรียมการในชุมชน กล่าวคือ

คณะกรรมการ ศอช. ตำบล อำเภอและจังหวัด ที่ได้รับการคัดเลือกและแต่งตั้งให้รับผิดชอบโครงการในเรื่องการจัดสรรงบประมาณจากโครงการไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของการใช้งบประมาณที่นอกเหนือจากงบประมาณที่จัดสรรให้ ศอช.ต. นำร่องโดยตรงเกิดความลังเลและถกเถียงกันในคณะกรรมการ ศอช.อ. และ ศอช.จ. ว่าสมควรใช้งบประมาณการสนับสนุนกิจกรรมตำบลนำร่องเพิ่มเติมหรือให้ตำบลอื่น

การเตรียมพร้อมในชุมชน คณะกรรมการ ศอช.ต. นำร่อง ต้องจัดเวทีชุมชนเพื่อกลั่นกรอง คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายและกิจกรรมทางเลือกอย่างเร่งรีบ ให้ทันกับช่วงเวลาของการอนุมัติข้อเสนอโครงการ และงบประมาณที่จะสนับสนุน ทำให้การทำความเข้าใจระหว่างคณะกรรมการกับกลุ่มเป้าหมายในเรื่องวัตถุประสงค์และการดำเนินงานของโครงการกระทำได้อย่างจำกัด ไม่สอดคล้องกับมารุต คำชะอม และคณะ (2546) ที่กล่าวถึงการเตรียมความพร้อมที่ดีในตอนเริ่มต้นโครงการจะมีผลต่อความสำเร็จของโครงการในขั้นตอนต่อไป ดังที่เสนอแนะไว้ในโครงการทักษิณถิ่นทอง (2545 - 2546) ว่า การดำเนินกิจกรรมของ ศอช.ต. ไม่ควรเร่งรัดจนเกินไป ควรคำนึงถึงการเตรียมความพร้อมของชุมชน ควรให้ความรู้ความเข้าใจ และความตระหนักของคนในชุมชนเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของ การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้และการพัฒนาของชุมชน

1.2 การกลั่นกรองคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายจากการศึกษา พบว่า ทางคณะกรรมการ ศอช.ต. ทุกแห่งใช้การจัดเวทีชุมชนระดับหมู่บ้านและตำบล กลั่นกรองกลุ่มเป้าหมายโดยอาศัยข้อมูลจาก จปฐ.ของหมู่บ้านข้อรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท/คน/ปี ประกอบในการพิจารณาคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนยากจนหากพิจารณากระบวนการดำเนินงานขั้นตอนนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

การใช้เวทีชุมชนเป็นเครื่องมือหนึ่งของการกลั่นกรองคัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย และกิจกรรมทางเลือก นับเป็นวิธีการสร้างการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้สถานภาพของเพื่อนบ้าน สร้างความตระหนักของการแก้ไขปัญหาชุมชน และความเป็นเจ้าของงานพัฒนาของคนในชุมชน ทำให้สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน สอดคล้องกับบทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชนของ สีสลาภรณ์ บัวสาย (2547, 36) ที่กล่าวว่าทิศทางและแนวทางที่เป็นทางเลือกสำหรับการสร้างความเป็นเจ้าของงานพัฒนาชุมชนคือ การเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นซึ่งจะต้องเป็นผู้รับผลจากการพัฒนาได้แสดงศักยภาพและพลังออกมานั้นจะทำให้การพัฒนาเกิดจากกระบวนการสร้างพลังและเติบโตจากภายใน คนในท้องถิ่นจะเป็น "เจ้าของ" งานพัฒนามากขึ้น ตั้งแต่ริเริ่มลงมือทำไปจนถึงติดตามผลและปรับปรุงแก้ไข ซึ่งจะมีผลให้การพัฒนาเกิดความยั่งยืนและเป็นประโยชน์กับคนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตาม การจัดเวทีชุมชนจำเป็นต้องมีวิทยากรกระบวนการที่มีความสามารถพอสมควรที่ทำให้เวทีเคลื่อนไหวเกิดการแสดงความคิดเห็นหรือการพูดคุยกันอย่างอิสระ จากการศึกษากิจการจัดเวทีชุมชนของโครงการ มีข้อจำกัดเรื่องวิทยากรกระบวนการและการเตรียมความพร้อมกับชาวบ้านกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ขาดสิ่งสำคัญของเวทีคือ เรื่องวิถีคิดของชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายต้องเป็นวิถีคิดที่ถูกต้อง สอดคล้องกับสภาพของปัญหาชุมชน ไมเช่นนั้นแล้ว การดำเนินการใด ๆ ก็ตามจะไม่สามารถเข้าถึงสาเหตุของปัญหาชุมชนที่แท้จริงได้ แนวทางแก้ไขที่ผิดเพี้ยนแก้ไขปัญหามาไม่ได้ ดังที่ วิชัย เวชอุทธิ (2546, 49) ได้เสนอแนะสำหรับการพูดคุยกับชาวบ้านในการทำแผนชุมชนไว้ว่า เรื่อง

สำคัญที่สุดในการพูดคุยกับชาวบ้านก็คือเรื่องวิถีคิด เพราะเชื่อว่าไม่ว่าจะมีเครื่องมือที่ดีเท่าไรก็ตาม ถ้าหากว่าวิถีคิดของคนไม่ถูกทางหรือไม่พยายามที่จะออกจากคติของตัวเองแล้ว ไม่มีทางก้าวหน้าจะวนเวียนอยู่กับที่เดิมเหมือนกับเดินเท้าซ้ายเท้าเดียวเท้าขวาไม่ยอมไปก้าวอยู่กับที่

1.3 การใช้ข้อมูล จปฐ. ของชุมชนประกอบการพิจารณากลั่นกรองคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการจัดเวทีชุมชน เพื่อให้ผู้ร่วมเวทีตรวจสอบความถูกต้องและยอมรับรายชื่อคนยากจนที่มีรายได้ต่ำกว่า 20,000 บาท/ปี ให้มีสิทธิได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินกิจกรรมทางเลือกของโครงการ พบว่า รายชื่อคนยากจนในข้อมูล จปฐ. ของหมู่บ้านส่วนใหญ่ไม่ได้รับการยอมรับและเชื่อถือจากผู้เข้าร่วมเวทีชุมชน ทำให้คณะกรรมการ ศอช.ต. ต้องทำการปรับปรุงข้อมูลของชุมชนใหม่ โดยตัดรายชื่อคนยากจนบางคนออก และเพิ่มรายชื่อคนยากจนบางส่วนเข้ามาในบัญชีรายชื่อคนยากจนของชุมชนเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน มีประเด็นที่น่าสนใจ ดังนี้

1.3.1 การพิจารณาเกณฑ์ความยากจนของกลุ่มเป้าหมายในโครงการนี้ ใช้มิติรายได้เพียงอย่างเดียวไม่ครอบคลุมความยากจนมิติอื่น ๆ ไม่สอดคล้องกับการศึกษาของ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) ที่กล่าวถึงความยากจนในแนวคิดของสหประชาชาติว่า ความยากจนมิได้มีเฉพาะด้านมิติด้านการเงินหรือด้านวัตถุเท่านั้น แต่มีมิติความซับซ้อนหลาย ๆ ด้าน และมีเหตุแห่งความยากจนหลาย ๆ สาเหตุ ดังนั้น นโยบายและมาตรการแก้ไขความยากจนต้องมีหลายมาตรการ ไม่ใช่มุ่งเน้นไปที่การดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจเพื่อสร้างงาน สร้างรายได้มากกว่ากิจกรรมด้านอื่น ๆ ทำให้การแก้ไขปัญหาความยากจนของโครงการฯ มีข้อจำกัดเชิงยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจน

1.3.2 ที่มาของข้อมูล จปฐ. ทำกันโดยมีข้อบกพร่อง สาเหตุอาจมีที่มาจากทั้งฝ่ายผู้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล กล่าวคือผู้ดำเนินการจัดเก็บข้อมูล ชาวบ้านไม่เชื่อถือ ไม่รู้จักคุ้นเคยเท่าใดนักหรือจัดเก็บข้อมูลให้ผ่าน ๆ ไปเท่านั้น ส่วนผู้ให้ข้อมูล (ชาวบ้าน) ไม่เชื่อถือคนที่ลงไปทำ การ

ให้ข้อมูลก็ให้พอมาน ๆ ไม่ได้ตั้งใจให้เอาไปใช้ให้เกิดประโยชน์เท่าใดนัก ทำให้ข้อมูลที่ได้มาไม่ถูกต้อง ไม่ตรงกับความเป็นจริง ซึ่งปรากฏการณ์ลักษณะนี้เป็นปัญหาตลอด แหล่งข้อมูลผู้ยากจนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ผู้ที่เกี่ยวข้องในโครงการสมควรให้ความสนใจนอกเหนือจากข้อมูล จปฐ. ก็คือ ข้อมูลรายชื่อ ผู้ที่ได้รับการสงเคราะห์จากกองทุนชะกาดของมัสยิดประจำหมู่บ้านที่ระบุรายชื่อบุคคลที่สมควรได้รับการสงเคราะห์ 8 ประเภท และรายชื่อบุคคล 1 ใน 8 ประเภทนั้น จะมีรายชื่อคนยากจนของคนในหมู่บ้านอยู่ด้วย ประเด็นต่อมาคือกระบวนการกลั่นกรองรายชื่อคนยากจนของชุมชนให้เข้าร่วมโครงการ โดยใช้เวทีชุมชนกลั่นกรองให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมช่วยตรวจสอบเสนอแนะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานการณ์ของชุมชนและฐานะความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ทำให้ในหลายชุมชนมีการปรับปรุงรายชื่อคนยากจนกันใหม่เปิดโอกาสให้คนยากจนที่ไม่มีรายชื่ออยู่ในบัญชีรายชื่อก่อนหน้านั้น มีสิทธิ์เข้าถึงแหล่งทรัพยากรของโครงการ แสดงให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม โดยเฉพาะในขั้นตอนของการร่วมกันคิดร่วมกันเรียนรู้ของผู้คนในชุมชน สะท้อนให้เห็นลักษณะของชุมชนเข้มแข็งที่สมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกเอื้ออาทร รักและห่วงใยซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมประเมินสถานการณ์ของชุมชนและมีการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน

1.4 ระเบียบ กติกาและเงื่อนไขการสนับสนุนกิจกรรมทางเลือก

จากการศึกษา พบว่า ทุกฝ่ายได้ใช้เวทีประชาคมในการร่วมกันคิด กำหนด ระเบียบ กติกา และเงื่อนไขการสนับสนุนกิจกรรมทางเลือกของโครงการ ซึ่ง ศอช.ต. เกือบทั้งหมดกำหนดเงื่อนไขการสนับสนุนกิจกรรมทางเลือกแก่กลุ่มเป้าหมายในรูปของทุนหมุนเวียน (Rolling Fund) ทั้งหมดไม่มีการให้เปล่า (Grants) มีเพียง ศอช.ต. ส่วนน้อยเท่านั้นที่สนับสนุนหรือจัดสรรทุนให้กลุ่มเป้าหมายทั้งในรูปทุนหมุนเวียนและให้เปล่าบ้าง และไม่มี ศอช.ต. ใดเลยที่ให้การสนับสนุนเงินทุนแบบให้เปล่าทั้งหมด ศอช.ต. ทุกแห่งมีการระบุให้ผู้ได้รับการสนับสนุนจากโครงการต้องคืนทุน

แก่ชุมชนภายหลังการดำเนินกิจกรรมไปสักระยะหนึ่ง เงื่อนไขการคืนทุนมีทั้งที่เป็นเงินสดหรือเป็นสิ่งของหรือสัตว์เลี้ยงแล้วแต่ชุมชนจะกำหนดสาเหตุที่ให้การสนับสนุนกิจกรรมในรูปทุนหมุนเวียนเช่นนี้เป็นเพราะว่าทางชุมชนต้องการให้กลุ่มเป้าหมายมีความตระหนักและรับผิดชอบการทำกิจกรรมทางเลือกมากขึ้นเพราะไม่ใช้การให้เปล่า แต่มีภาระที่ต้องคืนทุนให้กับชุมชนเพื่อให้บุคคลอื่นในชุมชนทำกิจกรรมต่อไป และชุมชนต้องการมีกองทุน หรือเสริมสร้างกองทุนของชุมชนให้เติบโตขึ้นเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป อย่างไรก็ตาม การกำหนดเงื่อนไขการสนับสนุนในรูปทุนหมุนเวียนอาจเป็นข้อจำกัดหรือปิดกั้นโอกาสอย่างหนึ่งของคนยากจนที่เป็นกลุ่มเป้าหมายเกิดความไม่มั่นใจในความสำเร็จของกิจกรรมทางเลือกที่จะทำจึงปฏิเสธที่จะเข้าร่วมโครงการ บุคคลเหล่านี้ก็ยังคงขาดโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของโครงการเช่นที่ผ่านมา

ในส่วนของวิธีการจัดสรรความช่วยเหลือแก่กลุ่มเป้าหมาย ส่วนใหญ่ทางคณะกรรมการ ศอช.ต. จัดสรรให้อย่างเท่าเทียมกันทุกครัวเรือนยากจน เพราะทางคณะกรรมการและชุมชนเห็นว่า คนยากจนกลุ่มเป้าหมายนั้น มีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกันจึงสมควรให้การสนับสนุนให้เท่าเทียมกัน และเป็นการจัดการที่ง่ายซึ่งปฏิบัติกันในชุมชนมานานแล้ว แต่มีการจัดสรรความช่วยเหลือแก่กลุ่มเป้าหมายในบางตำบล จัดสรรให้โดยคำนึงถึงความจำเป็นของครัวเรือนเป้าหมาย เช่น ดูจากขนาดและองค์ประกอบของครัวเรือน (มีเด็ก ผู้พิการ ผู้สูงอายุ ในครัวเรือน) ความมั่นคงของอาชีพและรายได้ ประกอบพิจารณาซึ่งการจัดสรรในลักษณะนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างมาพิจารณา เช่น ความรัก ความเอื้ออาทร ความเสียสละตลอดจนวิสัยทัศน์ของคนในชุมชนที่มีต่อบุคคลเป้าหมาย

1.5 การคัดเลือกกิจกรรมทางเลือก

การดำเนินการคัดเลือกกิจกรรมทางเลือกของโครงการ ส่วนใหญ่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง มีหลักการคิดและคำนึงถึงความสอดคล้องของกิจกรรมกับสภาพพื้นที่ทรัพยากร ความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย และความเป็นไปได้ของตลาด และพบว่าคณะกรรมการ ศอช.ต. ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์การจัดทำโครงการหรือ

กิจกรรมพัฒนาอาชีพเป็นอย่างดี แต่เนื่องจากโครงการฯ ใช้เกณฑ์วัดความยากจนจากมิติรายได้หรือเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการมีข้อจำกัดในการมองสาเหตุและการแก้ไขปัญหาความยากจน อยู่ที่ยังดำเนินการทางด้านการเศรษฐกิจที่ทำให้มีรายได้ในทุกกิจกรรมทุกพื้นที่ที่มีการใช้ทรัพยากรภายนอกพื้นที่เกือบทุกกิจกรรม เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ รวมทั้งการใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรเป็นการพึ่งพาทรัพยากรภายนอกชุมชนมากขึ้น การแก้ไขปัญหาโดยการเพิ่มรายได้ในลักษณะนี้ไม่เพียงพอสำหรับการแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างได้ผล ดังที่ ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (2546) และวิทยากร เชียงกูล (2547) กล่าวไว้ว่า สาเหตุความยากจนมาจากหลายปัจจัยในหลายมิติและหลายระดับ การแก้ไขปัญหาความยากจนต้องแก้ไขปัญหาละเอียดการไม่แยกส่วน ตั้งแต่ระดับบุคคล กลุ่ม ชุมชน และระดับประเทศ

1.6 การมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการงบประมาณ

การบริหารจัดการงบประมาณมีอยู่ 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่หนึ่งซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้กันส่วนใหญ่ของการจัดการงบประมาณในกิจกรรมโครงการที่ใช้งบประมาณเกิน 100,000 บาท พบว่า ประชาชนขาดการมีส่วนร่วมในขั้นตอนนี้ เนื่องจาก กิจกรรมโครงการที่ใช้งบประมาณเกิน 100,000 บาท ต้องมีการประมูลจัดซื้อ จัดจ้าง ตามระเบียบของทางราชการ ทำให้การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ตกแก่ผู้รับเหมาและเจ้าหน้าที่ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ประชาชนกลุ่มเป้าหมายไม่สามารถมีส่วนร่วมในการดำเนินการขั้นตอนนี้ได้มาก นอกจากการมีส่วนร่วมตรวจสอบภายหลังการจัดซื้อจัดจ้าง ซึ่งกระทำบทบาทนี้ได้ไม่มากนัก ผลของการดำเนินการโดยผู้รับเหมาและส่วนราชการนี้มีความล่าช้าไม่ทันกับความต้องการหรือสอดคล้องกับสภาพการดำเนินงานในกิจกรรมโครงการวัสดุอุปกรณ์ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่สนับสนุน ไม่ตรงกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ทรัพยากรที่ต้องใช้ในโครงการผู้รับเหมาจัดหาจากภายนอกชุมชนเพราะสะดวกในการรวบรวม และมีราคาต่ำกว่าทรัพยากรภายในท้องถิ่น ซึ่งไม่สอดคล้องกับหลักการพัฒนา ดังที่

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540) สรุปจากตัวแบบการพัฒนาของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในหลักการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรควรใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพราะเป็นสิ่งใกล้ตัว ทำให้ชาวบ้านเกิดการพึ่งตนเองมากที่สุดและสามารถวางแผนการใช้ทรัพยากรที่พอดี การอาศัยทรัพยากรที่ไกลตัวเป็นการใช้เงินมากและอาจเกินความจำเป็นของท้องถิ่น ในส่วนของความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่พึงพอใจกับสิ่งที่ได้รับการสนับสนุน กลุ่มเป้าหมายไม่มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการจัดการจัดซื้อ จัดจ้าง และเป็นช่องทางที่ทำให้เกิดความเข้าใจผิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการงบประมาณในขั้นตอนนี้ รูปแบบที่สอง สำหรับงบประมาณไม่เกิน 100,000 บาท พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมและเกิดการเรียนรู้ในขั้นตอนนี้มาก เพราะคณะกรรมการและกลุ่มเป้าหมายที่ทำการกิจกรรมมีโอกาสกำหนดความต้องการเกี่ยวกับวัสดุ อุปกรณ์ พันธุ์พืช และพันธุ์สัตว์ได้ โดยทางคณะกรรมการให้กลุ่มเป้าหมายดำเนินการติดต่อซื้อขายกับผู้ขายในท้องถิ่นเองก่อน จากนั้นทางคณะกรรมการจะไปตรวจสอบและจ่ายเงินให้ผู้ขายโดยตรง การดำเนินการในรูปแบบนี้ พบว่า การสนับสนุนจากโครงการกระทำได้อย่างรวดเร็ว ทันเวลา ทันฤดูกาล ตรงกับความต้องการและความพึงพอใจของกลุ่มเป้าหมายเป็นการใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นและชุมชนเกิดการเรียนรู้การจัดการงบประมาณ

1.7 การติดตามให้ความช่วยเหลือของคณะกรรมการ ศอช.ต. แก่กลุ่มเป้าหมาย

พบว่า คณะกรรมการ ศอช.ต. ส่วนใหญ่ได้ติดตามเยี่ยมเยียนกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับการสนับสนุนจากโครงการ เพื่อให้กำลังใจ แนะนำวิธีการดำเนินงานกิจกรรม และให้แนวความคิดเรื่องการแก้ไขปัญหาความยากจนในเรื่องการลดรายจ่ายของครอบครัว เช่น แนะนำให้ปลูกผักสวนครัว ลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น การติดตามของคณะกรรมการนี้ ทำให้คณะกรรมการหลายแห่งได้ข้อคิดในการทำงานแก้ไขความยากจนที่ได้ผล ซึ่งต้องดำเนินการในสิ่งเหล่านี้เพิ่มเติม คือ 1) การเตรียมความพร้อมของกลุ่มเป้าหมายในเรื่อง แนวคิดการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยให้คนเคยจนมาพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์แก้ไขความ

ยากจนให้คนยากจน ได้มีแนวคิดและได้วิธีการแก้จนด้วย

2) การเตรียมความรู้เกี่ยวกับวิชาชีพที่กลุ่มเป้าหมาย ดำเนินการอยู่ เพราะพบว่ามีหลายกรณีที่กลุ่มเป้าหมาย ยังขาดความรู้ และทักษะที่ถูกต้องในการทำกิจกรรม ซึ่งต้องมีการอบรม หรือศึกษาดูงานก่อนการปฏิบัติจริง จะทำให้ได้ผลมากกว่าที่เป็นอยู่ การติดตามให้ความช่วยเหลือของคณะกรรมการแก่กลุ่มเป้าหมายนี้ แสดงให้เห็นถึงภาวะผู้นำ (Leadership) ของคณะกรรมการ ศอช.ต. ส่วนใหญ่มีความรับผิดชอบ เสียสละ ความสัมพันธ์กับกลุ่มเป้าหมาย และมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของชุมชนเข้มแข็ง สอดคล้องกับงานเขียนของ สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ (2541) ที่กล่าวถึงเงื่อนไขการสร้างชุมชนเข้มแข็ง ให้กับชุมชน ต้องมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำจำนวนมาก มีการกระจายตัว มีความสัมพันธ์ที่ดีกับสมาชิก มีการติดตามปัญหาการเรียนรู้ มีความเป็นกลางและมองการณ์ไกล

2. จากการศึกษาค้นคว้าผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดความสำเร็จของโครงการด้านการพัฒนาความสามารถของครัวเรือนยากจนในการยกระดับรายได้ ผลการวิจัยพบว่า ครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีความตระหนักในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับสูง เห็นว่าการเข้าร่วมโครงการจะได้ประโยชน์ในการสร้างรายได้และขยายโอกาสการพัฒนาอาชีพ ในการดำเนินการแก้ไขปัญหาความยากจนตามกิจกรรมทางเลือกของครัวเรือนเป้าหมายโดยภาพรวมอยู่ในระดับน้อย แต่กิจกรรมที่ครัวเรือนเป้าหมายปฏิบัติมากที่สุด คือ การเข้าร่วมในเวทีประชาคมที่ ศอช.จัดขึ้น

รายได้ของครัวเรือนที่เข้าร่วมโครงการ (จากข้อมูลจำนวน 176 ครัวเรือน ร้อยละ 40 ของครัวเรือนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง) พบว่าหลังดำเนินโครงการ ครัวเรือนเป้าหมายมีรายได้/คน/ปี เฉลี่ยสูงขึ้นกว่าก่อนดำเนินโครงการและสูงกว่าเกณฑ์ จปฐ. ทั้ง 3 จังหวัด จังหวัดยะลามีจำนวนครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าก่อนดำเนินโครงการ 42 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 43.3 ของครัวเรือนเป้าหมาย จังหวัดปัตตานี ครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าก่อนดำเนินโครงการ 45 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 25.7 จังหวัดนราธิวาส ครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าก่อนดำเนินโครงการ 19 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ

11.4 ซึ่งสูงกว่าวัตถุประสงค์ของโครงการที่ต้องการยกระดับรายได้ของครัวเรือนยากจนในพื้นที่ 33 ตำบล นำร่อง ให้ได้ร้อยละ 10 ของครัวเรือนยากจนตามเกณฑ์ จปฐ. ทั้งนี้เนื่องจาก

2.1 การได้รับการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องของรัฐบาล

รัฐบาล พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาในการบริหารประเทศทั้ง 2 สมัย มีการกำหนดนโยบายเร่งด่วนในการแก้ปัญหาชาติที่สำคัญ 3 เรื่อง ได้แก่ ปัญหาความยากจน ปัญหา ยาเสพติด และปัญหาคอร์รัปชัน การแก้ไขปัญหาความยากจนรัฐบาลดำเนินการแก้ไขปัญหาในลักษณะนโยบายคู่ขนานที่ให้ความสำคัญกับการกระจายโอกาส และบรรเทาความยากจนของประชาชนในระดับรากหญ้า พร้อมกับสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจภายในประเทศคู่ขนานไปกับความเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกอย่างแข็งแกร่ง สามารถก้าวสู่เศรษฐกิจใหม่อย่างยั่งยืน และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ (กระทรวงมหาดไทย, ม.ป.ป.) จากนโยบายจัดความยากจน จะดำเนินการปรับปรุงระบบบริหารจัดการทั้งระบบ ตั้งแต่ระดับบุคคล ชุมชน และประเทศ สร้างกลไกที่เชื่อมโยงให้คนยากจนใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์ และทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และยั่งยืน ระดับบุคคลจะเน้นการขยายโอกาสสร้างรายได้ ลดรายจ่าย เพิ่มช่องทางการเข้าถึงแหล่งทุน รวมทั้งส่งเสริมระบบสหกรณ์และกระบวนการเรียนรู้ในการเกษตรตามแนวทฤษฎีใหม่ ระดับชุมชน จะเสริมสร้างกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง พัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตรในระดับชุมชน (พรณี ตั้งใจสถาปัตย์, ม.ป.ป.) รัฐบาลได้ดำเนินการตามนโยบาย โดยจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ธนาคารประชาชน สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ธนาคารวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดเล็ การจัดสรรงบประมาณตามขนาดประชากร ให้ครบทุกหมู่บ้านและชุมชน (SML) เป็นต้น รัฐบาลได้กำหนดเป้าหมายที่จะขจัดความยากจนให้หมดสิ้นไปภายในปี 2551 ในปี 2546 รัฐบาลได้จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติขึ้น (ศตจ.) ทั้งได้กำหนดให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมารวมพลัง

ท่อมเทศมอง ช่วยพลิกฟื้นสร้างความหวังที่เป็นรูปธรรม และได้มอบหมายให้กรมการปกครองกระทรวงมหาดไทย เป็นหน่วยงานรับผิดชอบในการรับผิดชอบเป็นผู้ประสบปัญหา สังคมและความยากจน ทั้งนี้ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการพิจารณากำหนดนโยบายและมาตรการแก้ปัญหาสังคมและความยากจนเชิงบูรณาการ (กระทรวงมหาดไทย, ม.ป.ป.) จากมาตรการดังกล่าวในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมประมง กรมปศุสัตว์ กรมส่งเสริมการเกษตร กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการปกครอง ธนาการเพื่อเกษตรกรและสหกรณ์ ฯลฯ ได้จัดทำโครงการเพื่อการเพิ่มรายได้ และลดรายจ่ายของประชาชนอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ ปีตตานีเป็นจังหวัดหนึ่งในโครงการนำร่องบูรณาการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ของศูนย์อำนวยการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ (ศตจ.) โดยเป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงมหาดไทย สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อพัฒนาให้เกิดกลไก และระบบที่เอื้อให้พื้นที่ระดับจังหวัดและชุมชนในการแก้ปัญหาความยากจน (ปิยะ กิจถาวร, 2548, 11) จึงส่งผลทำให้ครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งมีการพัฒนาอาชีพ และมีรายได้เพิ่มขึ้น

2.2 สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เดือนมกราคม 2547 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันและทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ประชาชนในพื้นที่ทั้งด้านทรัพย์สินและสภาพจิตใจ ส่งผลต่อความเชื่อมั่นต่ออำนาจรัฐในการแก้ไขปัญหาของประชาชนในพื้นที่ กอปรกับประชาชนส่วนใหญ่ยากจน ขาดโอกาสในการพัฒนาอาชีพ การแก้ปัญหาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้จำเป็นต้องประสานการทำงานโดยให้หลายภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมโดยเฉพาะองค์กรภาคประชาชน รัฐบาลได้กำหนดให้การแก้ปัญหาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นปัญหาเร่งด่วน ได้จัดสรรงบประมาณกลางปี 2547 และงบกลางเพื่อการเสริมสร้างศักยภาพการแข่งขันและการ

พัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศ ประจำปี 2547-2548 ให้หน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกันแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ โดยมีกองอำนวยการเสริมสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้ (กอ.สสส.จชต.) เป็นเจ้าภาพหลักรับผิดชอบการดำเนินงานหน่วยงานต่าง ๆ จึงได้รับการจัดสรรงบประมาณส่วนนี้เพื่อดำเนินแก้ปัญหาในพื้นที่ อาทิ กรมการพัฒนาชุมชนได้รับงบประมาณให้ดำเนินโครงการที่เกิดจากข้อเสนอของเครือข่ายภาคประชาชนที่จะทำการดำเนินงานตามยุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาความยากจนเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม นำไปสู่ความมั่นคง ปึกแผ่นของชุมชน โดยใช้พลังประชาชนเป็นแกนนำในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนตนเอง เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547) ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงานจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ได้รับงบประมาณดำเนินงานตามโครงการพัฒนาอาชีพในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม/ปอเนาะ/ชุมชนในพื้นที่ทั้ง 3 จังหวัดนี้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนในโรงเรียนเหล่านี้ให้มีความรู้ ทักษะฝีมือด้านวิชาชีพอย่างเพียงพอต่อการประกอบอาชีพสร้างรายได้ (ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน, 2547) โครงการของหน่วยงานต่าง ๆ ตามยุทธศาสตร์แก้ปัญหาความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลทำให้ครัวเรือนยากจนส่วนหนึ่งมีการพัฒนาอาชีพ และมีรายได้เพิ่มขึ้น

ในทางตรงกันข้ามสถานการณ์ความไม่สงบในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในจังหวัดยะลาและนราธิวาสที่สถานการณ์มีความรุนแรงและส่วนใหญ่เกิดขึ้นในตำบลที่เป็น ศอช.ต. นำร่องของโครงการ ทำให้ ศอช.ต.ไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการได้ตามปกติ เช่น การจัดเวทีประชาคม การไปนิเทศติดตามผลการดำเนินงานตามกิจกรรมทางเลือกของครัวเรือนเป้าหมาย ของคณะกรรมการ ศอช.ต. การสนับสนุนการดำเนินงานตามกิจกรรมทางเลือกของเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ บริษัทห้างร้านภาคเอกชนเกรงจะไม่ปลอดภัยจึงไม่ไปในพื้นที่ดังกล่าว ทำให้มีผลกระทบต่อการจัดซื้อจัดจ้างวัสดุอุปกรณ์ตามโครงการ ปัจจัยดังกล่าวจึงเป็นอุปสรรคที่ส่งผลต่อการดำเนินงานของ ศอช.ต. นำร่องใน

จังหวัดยะลา และนราธิวาส

2.3 การให้ ศอช. ซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาชนเป็นแกนหลักประสานการทำงานกับภาคีการพัฒนา แนวทางการแก้ปัญหาความยากจนของชุมชนตามโครงการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานกับเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัดนี้ กรมการพัฒนาชุมชนได้ดำเนินการต่อเนื่องจากโครงการทักษิณถิ่นทอง ที่ได้ดำเนินการแก้ปัญหาและพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2545 ถึงเดือนกันยายน 2546 โดยใช้ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน (ศอช.) ซึ่งเป็นองค์กรภาคประชาชน จากการรวมตัวกันของแกนนำกลุ่ม/องค์กรในตำบล เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนตามปรัชญา "สร้างพลังชุมชน ใช้พลังชุมชน ในการพัฒนาชุมชน" เป็นแกนหลักประสานการทำงานกับภาครัฐและภาคเอกชน (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของชลลดา ปะการัง (ม.ป.ป.) ที่พบว่า การพัฒนาในอดีตที่ผ่านมาของประเทศไทยมุ่งเน้นการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ โดยสนับสนุนการลงทุนภาคอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ ซึ่งต้องพึ่งพาเศรษฐกิจโลกจนนำไปสู่วิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในปี 2540 จากวิกฤติเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าว ทำให้ประชาชนทั้งในชุมชนเมืองและชนบทได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง แต่ผลอีกด้านหนึ่งก็เป็นโอกาสที่ชาวชุมชนได้ทบทวนและเรียนรู้งานพัฒนา จนนำไปสู่ข้อสรุประดับหนึ่งว่า การแก้ปัญหาของประชาชนไม่อาจให้รัฐบาลดำเนินการได้โดยลำพัง ชุมชนซึ่งเป็นหน่วยย่อยที่สุดของสังคมจะต้องตระหนักในการกิจและความรับผิดชอบในการแก้ไขร่วมกัน ต้องมีองค์กรชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อพึ่งตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทั้งที่เกิดขึ้นเองและเกิดจากการสนับสนุนขององค์กรพัฒนาต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน องค์กรภาคประชาชนเหล่านี้จะเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย เป็นฐานสำคัญในการขับเคลื่อนงานพัฒนาภาคประชาชนให้เข้มแข็งและกว้างขวางยิ่งขึ้น ส่งผลทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ศอช. ได้เป็นแกนหลักในการดำเนินกิจกรรมทางเลือกด้านอาชีพเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของครัวเรือนเป้าหมาย ในตำบลนาร่องในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 33 ตำบล กิจกรรมที่คณะกรรมการศอช. ได้ปฏิบัติมาตามลำดับ คือ การจัดเวทีประชาคมเพื่อคัดเลือกครัวเรือนเป้าหมาย การพิจารณาคัดเลือกกิจกรรมทางเลือก การกำหนดกติกาสนับสนุนทุนหรืองบประมาณในการทำกิจกรรมทางเลือก ได้ให้คำแนะนำแก่ครัวเรือนเป้าหมายในการประกอบอาชีพตามโครงการได้เชื่อมโยงครัวเรือนเป้าหมายและหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องได้มีโอกาสพบปะกัน และการไปติดตามตรวจสอบการนำวัสดุอุปกรณ์ตามโครงการไปใช้ในการประกอบอาชีพของครัวเรือนเป้าหมาย ประชาชนมีการรับรู้และเจตคติที่ดีต่อ ศอช. การให้ ศอช. ที่เป็นองค์กรภาคประชาชนเป็นแกนในการประสานงานแก้ปัญหาของชุมชน มีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมพัฒนาอาชีพร่วมกันทำให้ครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีกำลังใจในการแก้ปัญหาความยากจน

2.4 การมีส่วนร่วมของครัวเรือนเป้าหมาย ครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการมีการรับรู้ที่ได้รับคัดเลือกเพราะเป็นครัวเรือนยากจน มีรายได้ตกเกณฑ์ จปฐ. และครัวเรือนเหล่านี้ไม่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ ในชุมชนมาก่อนถึงร้อยละ 60 ในการดำเนินโครงการได้มีส่วนร่วมคิดจากการจัดเวทีประชาคม มีความเข้าใจรับรู้ถึงประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ และมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกาการคืนทุน แต่ในการเลือกอาชีพตามโครงการ ครัวเรือนเป้าหมายสามารถกำหนดอาชีพด้วยตนเองเพียงร้อยละ 56 และ ศอช.ต. เป็นผู้กำหนดร้อยละ 42 กิจกรรมด้านอาชีพที่เลือกจะเป็นเลี้ยงแพะมากที่สุด รองลงมาคือ เลี้ยงวัว ซึ่งจะเห็นได้ว่าไม่สอดคล้องกับอาชีพหลักของครัวเรือนก่อนเริ่มโครงการ ประมาณครึ่งหนึ่งมีอาชีพรับจ้าง รองลงมา ร้อยละ 34 มีอาชีพเพาะปลูก/ทำสวน ทั้งนี้เนื่องจากบาง ศอช.ต. ต้องการให้สมาชิกรวมกลุ่มกันในการดำเนินการ จึงไม่สามารถตอบสนองความต้องการของสมาชิกได้ทุกคน แต่สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจร่วมปฏิบัติ และรับผลประโยชน์ตามกติกาของชุมชนที่กำหนดแตกต่างกัน ทั้งระยะเวลาในการคืนทุน และ

รูปแบบการคืนทุน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของชุมชน มีการรวมกลุ่มทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่การดำเนินงานที่ผ่านมา อาจจะมีปัญหาบ้างในขั้นตอนของการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ ซึ่งต้องปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการ ทำให้ครัวเรือนเป้าหมายมีส่วนร่วมน้อยกว่าในขั้นตอนอื่นสอดคล้องกับที่ Cemer (อ้างถึงใน ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543) กล่าวว่า การให้โอกาสประชาชนเป็นฝ่ายตัดสินใจกำหนดความต้องการของตนเอง เป็นการเสริมพลังอำนาจให้ประชาชนระดมขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากร การตัดสินใจควบคุมกิจกรรมต่าง ๆ มากกว่าที่จะเป็นฝ่ายตั้งรับ แต่มีข้อน่าห่วงใยว่าครัวเรือนเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการจำนวน 6 ใน 10 คน ที่ไม่เคยเป็นสมาชิกกลุ่มใด ๆ มาก่อน และระยะเวลา 6 เดือนที่ผ่านมา ครัวเรือนเป้าหมาย 4 ใน 10 คน ไม่เคยได้ไปศึกษาดูงานหรือแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการพัฒนาอาชีพกับครอบครัวอื่น ครัวเรือนเป้าหมาย 3 ใน 10 ไม่เคยได้ปรึกษาหารือหรือขอคำแนะนำช่วยเหลือเพื่อเพิ่มรายได้ และลดรายจ่าย ครัวเรือนเป้าหมาย 2 ใน 10 ไม่เคยกำหนดแผนหรือเป้าหมายที่จะลดรายจ่ายในครอบครัว และไม่เคยสังเกตความเปลี่ยนแปลงของรายได้และรายจ่ายของครอบครัว ทั้งนี้ การแก้ปัญหาความยากจนจะต้องใช้ทั้งวิธีการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายในการเพิ่มรายได้โดยลงทุนประกอบอาชีพใหม่ที่มีความรู้ความชำนาญและทักษะน้อยหรือไม่มีเลย ครัวเรือนเป้าหมายจึงมีความเสี่ยงสูงที่จะไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ ทั้งนี้เพราะงบประมาณที่ได้รับตำบลละ 150,000 บาท นั้น เป็นงบประมาณที่นำจัดสรรให้ครัวเรือนเป้าหมายในการทำอาชีพ ส่วนงบประมาณในการเสริมสร้างความรู้ ทักษะและประสบการณ์ต่าง ๆ ให้แก่กลุ่มเป้าหมายควรได้รับการสนับสนุนจาก ศอช.อ. การดำเนินงานที่ผ่านมา มี ศอช.ต. ที่ไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก ศอช.อ. จำนวน 11 ศอช.ต. จากทั้งหมด 33 ศอช.ต. ทั้งนี้ เพราะ ศอช.อ. ต้องการนำงบประมาณส่วนนี้ไปขยายผลให้ตำบลอื่น ๆ ที่มีครัวเรือนยากจนมากแทน

3. จากการศึกษาผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาขีดความสามารถของ ศอช.ต. ในการทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางประสานการทำงานของกลุ่ม/องค์กร สมาชิก เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นรูปธรรม ผลการวิจัยพบว่าจากระยะเวลาที่ผ่านมา (ตั้งแต่ตุลาคม 2545) ศอช.ต. ที่เป็นองค์กรเครือข่ายภาคประชาชนได้มีการพัฒนาขีดความสามารถในการทำงานเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านความสามารถในการบริหารจัดการ การให้คำปรึกษา การอุทิศตน การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ดังนี้ โดยเฉลี่ยคณะกรรมการ ศอช.ต. ประมาณ 3 ใน 4 ที่สามารถปฏิบัติงานตามบทบาทหน้าที่ได้เต็มที่ ศอช.ต. ทั้งหมดใน 3 จังหวัดได้จัดทำแผนปฏิบัติการโครงการส่วนใหญ่เป็นโครงการส่งเสริมอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ ศอช.ต. เกือบทั้งหมดได้มีการกำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ (ทั้งเป็นลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษร) เพื่อให้เครือข่ายสมาชิกถือปฏิบัติ มีข้อตกลงร่วมกันระหว่างกลุ่มองค์กรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายของ ศอช.ต. ได้มีการจัดทำทะเบียนข้อมูลเพื่อการบริหารจัดการในการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ทะเบียนครัวเรือนยากจนทั้งหมดที่มีอยู่ในตำบล ทะเบียนครัวเรือนที่เข้าร่วมกิจกรรมทางเลือก ทะเบียนสมาชิกกลุ่ม/องค์กรที่เป็นเครือข่าย ศอช.ต. และทะเบียนอื่น ๆ ที่จำเป็น ได้มีการจัดตั้งกองทุนเพื่อการบริหารจัดการของ ศอช.ต. พบว่า ศอช.ต. จังหวัดยะลา บัตตานี และนราธิวาสที่มีกองทุนในการบริหารจัดการร้อยละ 40, 75 และ 15 ตามลำดับ เงินกองทุนได้มาจากการบริจาคจากคณะกรรมการ ศอช.ต. การบริจาคจากเงินกองทุนต่าง ๆ ในหมู่บ้าน สมาชิกสมทบ/เหลือจากการจัดกิจกรรม และการจัดหาทุนของคณะกรรมการ ศอช.ต. ศอช.ต. ในจังหวัดยะลา บัตตานี และนราธิวาส ได้จัดให้มีการประชุมองค์กรสมาชิกที่อยู่ในเครือข่าย โดยดำเนินการให้กลุ่ม/องค์กรเครือข่ายได้จัดกิจกรรมร่วมกันโดยเฉลี่ยจัด 3-5 ครั้ง นอกจากนี้ คณะกรรมการ ศอช.ต. ได้ออกไปพบปะเยี่ยมเยียนและติดตามผลการดำเนินงานของกลุ่ม/องค์กรที่เป็นสมาชิกเครือข่ายอย่างน้อย 4 ครั้ง สูงสุด 12 ครั้ง ศอช.ต. ในจังหวัดยะลา ทั้งหมด ศอช.ต. 9 ใน 10 ในจังหวัดบัตตานี และ ศอช.ต. 7 ใน 10 ในจังหวัดนราธิวาส ได้ประสานงาน

ให้หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องมาพบปะ แนะนำให้ความรู้ แก่ครัวเรือนเป้าหมาย

ความสามารถของ ศอช.ต.ในการพัฒนากลุ่มองค์กรสมาชิก ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมาคณะกรรมการ ศอช.ต. ได้รับการคัดเลือกให้ดำรงตำแหน่งกรรมการในกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ได้แก่ จังหวัดยะลา มี 3 ศอช.ต. คณะกรรมการ 7 คน จังหวัดปัตตานีมี 10 ศอช.ต. คณะกรรมการ 37 คน จังหวัดนราธิวาสมี 8 ศอช.ต. คณะกรรมการ 19 คน คณะกรรมการ ศอช.ต. ที่ได้ไปร่วมอบรม สัมมนาในหลักสูตรต่าง ๆ มากที่สุดคือ จังหวัดปัตตานี น้อยที่สุดคือ จังหวัดนราธิวาส คณะกรรมการ ศอช.ต. ในจังหวัดปัตตานีได้รับการคัดเลือกหรือได้รับรางวัลดีเด่นในด้านต่าง ๆ มากที่สุด ทั้งนี้ ศอช.ต. ในจังหวัดปัตตานี ได้ร่วมสนับสนุนและส่งเสริมให้ผู้นำกลุ่ม/องค์กรสมาชิกเครือข่ายดำเนินกิจกรรมจนผู้นั้นได้รับการยกย่อง ชมเชย หรือได้รับรางวัลดีเด่นในด้านต่าง ๆ มากที่สุด เช่นเดียวกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะในการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาขีดความสามารถของเครือข่ายภาคประชาชนในการบริหารจัดการฯ งบประมาณ 1.9 ล้านบาท ได้จัดให้มีกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่เป้าหมาย 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ 33 อำเภอ 33 ตำบล ตามลำดับดังนี้คือ 1) ประชุมเตรียมการและสร้างความเข้าใจแก่เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนและผู้นำชุมชน 2) สัมมนาเชิงปฏิบัติการเสริมสร้างความสามารถของคณะกรรมการบริหาร ศอช.ต. ในการบริหารจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน 3) สัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เครือข่าย ศอช.ต. และศึกษาดูงานการแก้ไขปัญหาความยากจน 4) จัดทำฐานข้อมูลการแก้ไขปัญหาความยากจนของชุมชน โดย ศอช. 5) จัดเวทีสัญจรแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเสริมสร้างความเข้าใจอันดีของชุมชนในการแก้ไขปัญหาความยากจนโดย ศอช.ต.ตำบลละ 3 ครั้ง

ในการดำเนินงานตามโครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานของเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด มีกิจกรรมตามโครงการดังนี้คือ 1) จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ศอช.ต.ระดับอำเภอ 1 ครั้ง 2) จัดเวทีสรุปบทเรียนศอช.ต.ระดับจังหวัด 1 ครั้ง 3) ประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่าย ศอช.อ. อำเภอละ 3

ครั้ง 4) ประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่าย ศอช.จ. จังหวัดละ 2 ครั้ง 5) สัมมนาเชิงปฏิบัติการผู้นำเครือข่าย ศอช.อ. ระดับเขต 3 ครั้ง (กรมการพัฒนาชุมชน, 2547)

กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้คณะกรรมการ ศอช. และเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน ได้มีความรู้ ความเข้าใจและพัฒนาขีดความสามารถในการบริหารจัดการโครงการ การจัดทำฐานข้อมูลครัวเรือนยากจนของชุมชน ร่วมกำหนดตัวชี้วัดผลสำเร็จของโครงการ การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ การจัดเวทีให้ผู้เข้าร่วมได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ กิจกรรมเหล่านี้เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ให้กลุ่มเป้าหมายได้เรียนรู้ร่วมกัน สามารถแสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเองและลงมือปฏิบัติกิจกรรมที่หลากหลายและยืดหยุ่น ช่วยลดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ฝักความเป็นประชาธิปไตย ส่งเสริมการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการอยู่ร่วมกันในชุมชนอย่างมีความสุข (สุเมธงา พรหมบุญ และคณะ, 2541)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรมีมุมมองความยากจนในหลายมิติทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ไม่มองเฉพาะความยากจนทางเศรษฐกิจหรือรายได้ อย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งจะทำให้การมองสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาความยากจนกว้างขวางและรอบด้าน อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความยากจนอย่างบูรณาการพร้อม ๆ กันไม่แยกส่วน โดยมีมาตรการหลายมาตรการที่ใช้ในการแก้ไขปัญหา

1.2 ควรดำเนินกิจกรรมที่ใช้ทรัพยากรภายนอกท้องถิ่นให้น้อยลง เพื่อลดการพึ่งพิงทรัพยากรจากภายนอก โดยใช้ทรัพยากรภายในท้องถิ่นให้มาก และพยายามใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

2. ข้อเสนอแนะสำหรับ ศอช.

2.1 ศอช. จะต้องพัฒนากิจกรรมในทุกระดับและสมาชิกในชุมชนให้มีจิตสำนึกสาธารณะที่จะร่วมพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง ฝักทักษะกรรมการสำหรับการเป็นวิทยากรกระบวนการ ในการจัดเวทีประชาคมในระดับต่าง ๆ และเป็นผู้ประสานงานที่ดีกับ

บุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลของหมู่บ้าน ควรกระทำกันอย่างจริงจังให้ถูกต้อง เป็นจริง ครบคลุม และเป็นที่ยอมรับร่วมกันของคนในชุมชน โดยก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลควรมีการประชาสัมพันธ์ให้คนในชุมชน เห็นความสำคัญและประโยชน์ของข้อมูลที่จะได้ เพื่อใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชน และควรใช้ข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ในชุมชนมาช่วยตรวจสอบความเที่ยงตรงด้วย

2.3 ควรมีการจัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่าย ในแต่ละวัน สัปดาห์และรายเดือนของครอบครัวเรือนในชุมชน เพื่อนำข้อมูลรายรับ - รายจ่ายนี้มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์รายได้และรายจ่ายของครอบครัวและชุมชน สำหรับการวางแผนแก้ไขปัญหาค่าความยากจนหรือการใช้จ่ายของครอบครัวและชุมชน

2.4 ควรมีการฝึกอบรม ศึกษาดูงานหรือหาความรู้เพิ่มเติมแก่สมาชิกในอาชีพที่ทำและเพิ่มทักษะในการประกอบอาชีพเพื่อช่วยให้การนำเงินทุนหรือทรัพยากรที่นำไปลงทุนประสบความสำเร็จ

2.5 พยายามช่วยกันสร้างเครือข่ายการเรียนรู้วิธีการบริหารจัดการโครงการและพัฒนาสมาชิก ร่วมกัน โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด

2.6 ศอช. ควรมีแผนปฏิบัติงานรายวัน รายเดือน และรายปี เพื่อสะดวกในการทำงาน และการประสานงาน ซึ่งส่งเสริมให้คณะกรรมการที่มีหมวกหลายใบหรือดำรงตำแหน่งหลายตำแหน่ง ทำงานได้ดี มีประสิทธิภาพ ทั้งตำแหน่งต่าง ๆ จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกัน

3. ข้อเสนอแนะสำหรับเจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน

3.1 ควรจัดอบรมเสริมความรู้ ทักษะ และสร้างศักยภาพของคณะกรรมการ ศอช. ทุกระดับอย่างต่อเนื่อง

3.2 การให้ความสำคัญสำหรับการเตรียมความพร้อมโครงการมากขึ้น ควรให้เวลาพอสมควรไม่ควรเร่งรัดจนเกินไป ควรคำนึงถึงการเตรียมความพร้อมของชุมชน โดยมีการประชุมชี้แจงให้ความรู้และให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมและความตระหนักในการเป็นเจ้าของโครงการและกิจกรรมที่จะดำเนินการร่วมกัน

หรือมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตน

3.3 ส่งเสริมยุทธศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อสอดคล้องกับแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

3.4 รมรงค์การรวมกลุ่มและการส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชนเพื่อประชาชนจะได้มีการแก้ไขปัญหาระดับครัวเรือนและชุมชนได้ รวมทั้งการเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น ๆ ได้ด้วย

3.5 ควรมองความยากจนในหลายมิติที่เป็นแบบองค์รวม (Holism) เพื่อจะได้รู้ถึงสาเหตุและแนวทางแก้ไขปัญหาค่าความยากจนในหลายมิติหลายด้าน ซึ่งต้องใช้มาตรการแก้ไขหลายมาตรการ อันจะทำให้การแก้ไขปัญหาความยากจนมีประสิทธิภาพและได้ผลอย่างยั่งยืน

3.6 ควรสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการโครงการทุกขั้นตอน โดยเฉพาะการจัดซื้อ จัดจ้าง เพื่อสร้างความโปร่งใสให้เกิดขึ้นในการดำเนินงานของโครงการ

3.7 ควรมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของคณะกรรมการ ศอช. ในการเรียนรู้กับชุมชน องค์กรชุมชน การจัดสวัสดิการในลักษณะการมีกองทุนส่วนรวม อันจะทำให้เกิดเครือข่ายการคุ้มครองทางสังคมด้วยการพึ่งตนเอง เอื้ออาทรของสังคม

3.8 ควรส่งเสริมให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นภาคีแห่งความร่วมมือกับศอช. อย่างจริงจังโดยบูรณาการเข้าเป็นแผนพัฒนาตำบล

เอกสารอ้างอิง

กรมการพัฒนาชุมชน. (2547). โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืนโดยการพัฒนาศักยภาพและเชื่อมโยงการทำงานกับเครือข่ายภาคประชาชนในระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด. ม.ป.ท. (สำเนา).

กระทรวงมหาดไทย. (ม.ป.ป.) ศูนย์ปฏิบัติการต่อสู้เพื่อเอาชนะความยากจนแห่งชาติ, (ออนไลน์) มีที่: www.khonsthai.com/poverty/Struct/15.htm, ใช้เมื่อ: 5 พ.ค. 2548.

- ชลลดา ปะการัง. (ม.ป.ป.) เปิดแฟ้มยุทธศาสตร์ประชาชนสร้างวิถีพลังไท ชูชุมชนพึ่งตนเอง (ออนไลน์) มีที่: www.codi.or.th/popups/articleswindow.php?id=92&print=print, ใช้เมื่อ: 5 พฤษภาคม 2548.
- ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ. (2546). บทสังเคราะห์ภาพรวมการพัฒนาาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย. ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ปิยะ กิจถาวร. (2548). ระดมความคิดหาแนวทางเพื่อแก้ปัญหาความยากจนของราษฎรจังหวัดปัตตานี. วารสารศรีตรัง, (4 เมษายน), 11.
- พรรณี ตั้งใจสถาปัตยกรรม (เรียบเรียง). (ม.ป.ป.) นโยบายรัฐบาล "จัดความยากจน" ที่: www.thainews.com/printreportfriendly.php?id=2618, ใช้เมื่อ: 5 พ.ค. 2548.
- มารุต คำชะอม และคณะ. (2546). รายงานการติดตามประเมินผลโครงการทักษิณฉันทอง. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (สำเนา)
- วิชัย เวชฤทธิ. (2546). "ประชาธิปไตยและพัฒนา และการทำแผนแม่บทชุมชนฯ", ใน การเรียนรู้สู่การทำแผนและสร้างเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน, หน้า 49-53.
- วิทยากร เชียงกุล. (2547). พัฒนาการแบบยั่งยืนกับการแก้ปัญหาคนจน. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจิตรทัศน์.
- ศูนย์พัฒนาฝีมือแรงงาน จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส. (2547). โครงการพัฒนาอาชีพในโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม/ปอเนาะ/ชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนใต้ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชน, ม.ป.ท.(สำเนา)
- สมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. (2547). สัมพันธ์พัฒนาเพื่อชุมชนและสังคม. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2540). ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ลีลาภรณ์ บัวสาย. (2547). พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยในชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมณฑา พรหมบุญ และคณะ. (2541). การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: โอเดียนสแควร์.

